

СУДОВА ЮРИСДИКЦІЯ В УКРАЇНІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ

JUDICIAL JURISDICTION IN UKRAINE: NEW TRENDS AND PROBLEMS OF DISTINCTION

Керноз Н.Є., старший викладач кафедри цивільного,
господарського права та процесу
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Стеченко К.Л., здобувачка вищої освіти IV курсу
юридичного факультету
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Стаття присвячена аналізу міжгалузевого інституту судової юрисдикції в Україні. Авторки звертають увагу на те, що на підставі Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» конституційне реформування системи судоустрою і правосуддя в Україні 2016 року викликало необхідність суттєвих змін у національному судочинстві щодо нового законодавчого закріплення меж судової юрисдикції. Конституційними новелами проголошено скасування абсолютної судової юрисдикції (стаття 124 Конституції України) та можливість звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду України (частина 4 статті 55, стаття 151¹ Конституції України) як розширення меж конституційної юрисдикції.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства», під які не підпадає конституційне судочинство.

Проведено комплексне дослідження національного законодавчого закріплення інституту судової юрисдикції та його меж в Україні. Особлива увага приділяється порівняльному аналізу нових норм інституту судової юрисдикції в Конституції України, Господарському процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України та Кримінальному процесуальному кодексі України. Опрацьовано судову практику Верховного Суду, Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини та висновки Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо застосування принципів «res judicata» (остаточності рішення), «jura novit curia» (суд знає приписи права), «non liquet» (неможливість винести рішення, чого треба було уникнути).

Реакція Конституційного Суду України на конституційну скаргу не виписана в жодному національному процесуальному кодексі, що свідчить про неефективність та незабезпеченість державою такого додаткового конституційного засобу захисту прав особи.

За результатами дослідження авторками внесено пропозиції для вдосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: судова юрисдикція, цивільна юрисдикція, господарська юрисдикція, адміністративна юрисдикція, правосуддя, конституційна юрисдикція, конституційна скарга.

The article is devoted to the analysis of the intersectoral institute of judicial jurisdiction in Ukraine. The authors draw attention to the fact that on the basis of The Law of Ukraine “On Amendments to The Constitution of Ukraine (concerning justice)” constitutional reform of the judiciary and justice in Ukraine in 2016 necessitated significant changes in national legislation regarding of judicial jurisdiction. The constitutional innovations proclaimed: the abolition of absolute judicial jurisdiction (Article 124 of The Constitution of Ukraine) and the possibility of filing a constitutional complaint with the Constitutional Court of Ukraine (Part 4 of Article 55, Article 151¹ of The Constitution of Ukraine) as expanding the boundaries of constitutional jurisdiction.

According to Article 5 of The Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges”, “justice in Ukraine is administered exclusively by courts and in accordance with statutory judicial procedures”, to which constitutional proceedings do not fall.

A comprehensive study of the national legislative consolidation of the institution of judicial jurisdiction and its limits in Ukraine was conducted. Particular attention is paid to the comparative analysis of new norms of the institute of judicial jurisdiction in The Constitution of Ukraine, The Commercial and Procedural Code of Ukraine, The Civil Procedural Code of Ukraine, The Code of Administrative Proceedings of Ukraine and The Criminal Procedural Code of Ukraine. The case law of the Supreme Court, the Constitutional Court of Ukraine, the European Court of Human Rights and the conclusions of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the application of the principles of “res judicata” (finality of the decision), “jura novit curia” (the court knows the precepts of law), “non liquet” (the inability to make decisions that had to be avoided).

The reaction of the Constitutional Court of Ukraine to the constitutional complaint is not spelled out in any national procedural code, which indicates the inefficiency and insecurity of the state of such an additional constitutional means of protection of individual rights.

According to the results of the research, the authors made proposals for improving the current legislation of Ukraine.

Key words: judicial jurisdiction, civil jurisdiction, commercial jurisdiction, administrative jurisdiction, justice, constitutional jurisdiction, constitutional complaint.

Постановка проблеми та її актуальність. Необхідність забезпечення незалежності судової влади від зміни політичних еліт та її функціонування в інтересах суспільства в правових державах є важливим напрямом діяльності Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії), яка рекомендувала у своїх висновках під час запровадження судової реформи в Україні спростити судову систему через її «складність», «розгалуженість», «премудрість», «непотрібну громіздкість», що «загрожує створенню процесуальних затримок численними та складними колізіями юрисдикцій», «таїть ризик затягування провадження». При цьому комісія зробила акцент: «не обмежувати судову реформу рівнем законодавства, а провести глибоку конституційну реформу» [1].

Абсолютизація на конституційному рівні принципу «поширення юрисдикції судів на всі правовідносини»

визнавалася одним з основних чинників ситуації, за якої система правосуддя в Україні не виконувала поставлені перед нею завдання. Тому була розроблена Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, якою підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій були виокремлені в один із напрямів та етапів реформування судочинства через перегляд загалом структури судової системи України шляхом визначення як чітких критеріїв і механізмів розмежування судових юрисдикцій, так і категорій справ у кожній із них із метою зменшення кількості стадій оскарження, єдність практики та досконалість роз’яснення судових рішень (п. 5.4) тощо [2].

Кардинальні зміни конституційного закріплення меж судової юрисдикції (скасування абсолютної судової юрис-

дикції, проголошення конституційної скарги як додаткового засобу захисту прав особи та інші новації) були здійснені з метою закладення міцних підвалин сучасної та ефективної судової системи в Україні відповідно до європейських стандартів шляхом впровадження конституційної судової реформи 2016 року законами України від 02.06.2016 р.: «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII [3], «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон № 1402-VIII) [4], «Про виконавче провадження» № 1404-VIII та іншими, прийнятими із запізненням, вагомими законами: «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. № 1798-VIII, «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р. (далі – Закон № 2136-19) [5], «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 р. № 2447-VIII.

Але звернення Президента України В.О. Зеленського до Венеційської комісії 25.11.2020 року свідчить про реальність конституційної судової кризи в Україні через суперечливість заповітряних конституційних змін 2016 року й проблемність їх застосування. Це підтверджується не лише ухваленими Конституційним Судом України (далі – КСУ, Суд) рішеннями щодо: неконституційності (декриміналізації) фундаментальної ст. 366¹ Кримінального кодексу України [6]; неконституційності нового законодавчого положення про обмеження максимальної кількості з 200 до 100 суддів Верховного Суду (далі – ВС) та зменшення розміру їх суддівської винагороди [7]; офіційного тлумачення «Верховний Суд» і «Верховний Суд України» як тотожних: «вилучення слова «України» – власної назви держави – із словесної конструкції «Верховний Суд України» не вплинуло на конституційний статус цього органу державної влади» [8], а також резонансним рішенням Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 22.07.2021 року «Гуменюк та інші проти України» [9].

Який комплексний механізм правових заходів системи «стримування й противаг» має бути запроваджено в Україні як правовій державі для подолання судової кризи, оскільки за рішенням КСУ «фундаментальним принципом конституціоналізму і гарантією належного управління є поділ державної влади на самостійні гілки влади з власною компетенцією, визначеною конституцією і законами, прийнятими на її основі» (абз. 2 п. 3 мотивувальної частини) [6]?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній науці проблеми міжгалузевого інституту судової юрисдикції в Україні досліджували у своїх працях такі вчені, як В.М. Бевзенко, С.П. Головатий, К.В. Гусаров, М.М. Гультай, В.О. Коверзнев, М.І. Смокович та інші правники.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз стану нормативного закріплення міжгалузевого інституту судової юрисдикції та його меж в оновленому національному процесуальному законодавстві й судовій практиці (ВС, КСУ, ЄСПЛ) для розмежування суміжних, але не тотожних, понять «правосуддя», «юрисдикція», «підсудність», «конституційна юрисдикція», «тлумачення», що зумовлений відсутністю їх легальних визначень та неправильним правозастосуванням.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» повністю оновлено Розділ VIII «Правосуддя»: скасовано абсолютну судову юрисдикцію (ст. 124), виписано нову систему судоустрою України (ст. 125), оновлено статус суддів, в т.ч. виняткове позбавлення їх суддівської недоторканності (ст.ст. 126, 127) та призначення їх на посаду Президентом України безстроково (ст.ст. 126, 128), оновлено засади судочинства (ст.ст. 129, 129¹), запроваджено Вищу раду правосуддя з доволі розширеними повноваженнями (ст. 131), окреслено нові повноваження прокуратури (ст. 131¹) та адвокатури (ст. 131²). Також суттєво змінено Розділ XII «Конституційний Суд України»: скасовано визначення Статусу та виписано конституційні

засади його діяльності (ст. 147), оновлено статус суддів КСУ, в т.ч. виняткове позбавлення їх суддівської недоторканності та принципове змінення процедури їх звільнення (ст.ст. 148, 149, 149¹), розширено повноваження КСУ (ст.ст. 150, 151, 151¹) тощо.

Поняття судової юрисдикції [лат. *jurisdictio* – судочинство, від *jus (juris)* – право і *dictio* – проголошення] – сфера компетенції судових органів, що зумовлює зміст їхньої діяльності. У науці процесуального права поняття судової юрисдикції є одним із найбільш складних і багатоаспектних питань. Це пов'язано з неоднозначністю підходів як науковців, так і законодавця до цього питання. Проблемні питання узгодженості термінів «юрисдикція», «судочинство», «процес», «компетенція судів», «підвідомчість судів», «підсудність» до запровадження новел судової конституційної реформи 2016 року в процесуальних кодексах України вже досліджувалась співавтором [10].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства» [4], під які не підпадає конституційне судочинство, а відсутність закріплення на законодавчому рівні терміна «судова юрисдикція» породжує численні дискусії серед науковців.

Оновленими положеннями частин 3, 4 статті 124, частин 4, 5 статті 131² Конституції України звужено юрисдикцію судів до «юридичного спору», «кримінального обвинувачення» та можливості розгляду «у передбачених законом (яким?) випадках (яких?) ... інших справ». Чи підпадають під «інші справи» вимоги наказного провадження та справи окремого провадження за Цивільним процесуальним кодексом (далі – ЦПК) України, справи про банкрутство за Господарським процесуальним кодексом (далі – ГПК) України та можливості представництва в суді іншими особами у «малозначних спорах» через резонансну конституційну «адвокатську монополію», не було зрозуміло до 15.12.2017 р. – дати набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі – Закон № 2147-VIII) [11], метою прийняття якого було усунення правової невизначеності та внутрішньої суперечливості конституційних новел в Україні.

Поняття юрисдикції пов'язане із питанням про форми та способи захисту прав, свобод та інтересів різних суб'єктів. Судова форма залишається пріоритетною, а не універсальною з-поміж всіх інших форм захисту, яка дозволяє захищати не будь-яке порушене, невизнане чи оспорюване право, свободу чи інтерес, а лише «*будь-який юридичний спір*» та «*інші справи*» (ст. 124 Конституції України).

Відповідно до статті 1 зміненого у 2017 р. ЦПК України, вперше проголошено його призначення: «визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів *щодо цивільних спорів* та *інших* визначених цим Кодексом *справ*, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства». Визначення цивільних спорів відсутнє, на відміну від зміненого Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України, завданням якого закріплено «*вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин*», умови яких вперше законодавчо виписані в пункті 2 частини 1 статті 4 КАС України. Щодо законодавчого врегулювання завдання господарського судочинства в частині 1 статті 2 зміненого ГПК України: «...*вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності*, та розгляд *інших справ*, віднесених до юрисдикції господарського суду» вбачається проблемність, оскільки відповідно до частини 6 статті 12 ГПК України «господарські суди розглядають *справи про банкрутство* у порядку, передбаченому цим Кодексом для *позовного провадження*, з урахуванням особливостей,

встановлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (від авторів – втратив чинність із дня введення в дію Кодексу України з процедур банкрутства 21.10.2019 р.), норми якого з чинним ГПК України не узгоджені.

Отже, до «інших справ», що в юрисдикції господарського суду, за ст. 20 ГПК України, можна зарахувати справи про визнання торговельної марки добре відомою (пункт 3 частини 2), за заявами про видачу судового

наказу, якщо заявником та боржником є юридична особа або фізична особа-підприємець (пункт 16 частини 1) [11].

Порівняльний аналіз змінених норм щодо «судової юрисдикції» в оновлених Законом України № 2147-VIII процесуальних кодексах, які набрали чинності з 15.12.2017 р., можна спрощено продемонструвати через табл. 1.

Отже, Законом № 2147-VIII було внесено фундаментальні зміни щодо законодавчого закріплення видів судо-

Таблиця 1

Порівняльна таблиця норм – змін щодо «судової юрисдикції» в оновлених процесуальних кодексах України з 15.12.2017 р.

ЦПК України	ГПК України	КАС України
Глава 2 Розділ I. Загальні положення		
Цивільна юрисдикція	Юрисдикція ? <i>(не має назви господарська)</i>	Адміністративна юрисдикція
§ 1 Предметна		
<i>та суб'єктна юрисдикція</i> <i>(назва не відповідає змісту):</i>	<i>та суб'єктна юрисдикція з</i> <i>господарських судів:</i>	<i>юрисдикція (немає в назві суб'єктна):</i>
Справи, що належать до юрисдикції		
загальних судів (Стаття 19)	господарських судів (Стаття 20)	Справи, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів (стаття 19) + Розмежування предметної юрисдикції адміністративних судів (стаття 20)
Стаття 20. Розгляд кількох пов'язаних між собою вимог	– такої статті в ГПК немає	Стаття 21. Розгляд кількох пов'язаних між собою вимог
Право сторін на передачу спору на розгляд третейського суду		
Стаття 21	Стаття 22 + міжнародного комерційного арбітражу	таких статей у КАС немає і не може бути через заборону
Право сторін на передачу спору на розгляд іноземного суду		
Стаття 22	Стаття 23	
§ 2 Інстанційна юрисдикція: <i>(назва однакова в усіх кодексах)</i>		
Суд першої інстанції		
Стаття 23	Стаття 24	Стаття 22
Суд апеляційної інстанції [12, с. 6–29]		
стаття 24 = стаття 351 ЦПК?	стаття 25 = стаття 253 ГПК?	стаття 23 = стаття 292 КАС ?
Суд касаційної інстанції [12, с. 30–50] = = Верховний Суд: Велика Палата, 4 касаційні суди (частина 2 статті 37 Закону № 1402-VIII)		
<i>Касаційний цивільний суд</i> <i>(КЦС у складі ВС)</i>	<i>Касаційний господарський суд</i> <i>(КГС у складі ВС)</i>	<i>Касаційний адміністративний суд</i> <i>(КАС у складі ВС)</i>
стаття 25 = стаття 388 ЦПК?	Стаття 26 = стаття 286 ГПК?	стаття 24 = стаття 327 КАС?
За аналогією закону (стаття 33 КПК України), під навантаження «правосуддя» підпадають ще два перегляди справ: за нововиявленими (частина 4) та виключними (частина 5) обставинами, які з 15.12.2017 р. виписані по-новому та підлягають суттєвому розмежуванню [12, с. 51–57].		
§ 3 Територіальна юрисдикція (підсудність): <i>(назва однакова в усіх кодексах)</i>		
Підсудність справ, в яких однією зі сторін є суд або суддя		
Стаття 26	Стаття 28	Стаття 28
Підсудність справ за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача = загальне правило визначення територіальної підсудності		
Стаття 27	Стаття 27	Стаття 26
Підсудність справ за вибором позивача = альтернативна		
Стаття 28	Стаття 29	Стаття 25
Виключна підсудність справ		
Стаття 30	Стаття 30	Стаття 27
Передача справ з одного суду до іншого суду		
Стаття 31	Стаття 31	Стаття 29
Недопустимість спорів про підсудність		
Стаття 32	Частина 6 статті 31	Стаття 30
Виключно в статті 29 ЦПК виписана підсудність справ за участю громадян України, якщо обидві сторони проживають за її межами, яка не змінює загального правила визначення територіальної підсудності, але вказує на Верховний Суд, який буде встановлювати, який саме суд буде вирішувати справу по суті як суд першої інстанції		

вої юрисдикції (господарської, цивільної, адміністративної) та її різновидів (предметної, суб'єктної, інстанційної, територіальної) в оновлених процесуальних кодексах України. Уніфікація термінології мала сприяти забезпеченню єдності правозастосовної техніки та правильному визначенню компетенції загальних, господарських, адміністративних судів як виключних органів правосуддя в Україні, що є надзвичайно важливим та позитивним надбанням.

Але необхідно зауважити, що законодавче закріплення інстанційної підсудності, а не юрисдикції, було вперше виписано в адміністративному судочинстві в статті 20 КАС України (2005 року). Пізніше було запроваджено в кримінальному судочинстві та виписано в статті 33 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України (2012 року). Але саме термін «інстанційна юрисдикція» є новелою 2017 року для всіх змінених процесуальних кодексів, крім КПК України. Також, відповідно до статті 8 Закону № 1402-VIII, право на повноважний суд розкривається так: «ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції (а раніше – до підсудності) якого вона віднесена процесуальним законом» [4].

Проте не можна погодитися з назвами Глави 2 Розділу I в усіх оновлених процесуальних кодексах України, оскільки в її назві відсутній вагомий вираз-навантаження «підсудність», що не є тотожним виразу «юрисдикція», тому що:

по-перше, конституційно скасована абсолютна судова юрисдикція;

по-друге, в оновлених у 2017 році статтях 19, 21, 22 ЦПК і статтях 20, 22, 23 ГПК України судова юрисдикція розмежована між:

а) загальними (господарськими) судами як органами правосуддя;

б) третейськими судами, які визнані законодавством юрисдикційними органами, але не є органами правосуддя;

в) іноземними судами, звернення до яких виписане як право сторін, але можливість реалізації ускладнена через абстрактні обмеження випадків, що мають бути встановлені законом (яким?) чи ратифікованим міжнародним договором (яким?). Тому пропонуємо змінити назви Глави 2 Розділу I в усіх оновлених процесуальних кодексах України, відповідно, на «Цивільна юрисдикція і підсудність справ загальним судам», «Господарська юрисдикція і підсудність справ господарським судам», «Адміністративна юрисдикція і підсудність адміністративних справ».

Не поділяємо позицію законодавця щодо однакової, але, на наш погляд, помилкової назви §2 «Інстанційна юрисдикція» та §3 «Територіальна юрисдикція (підсудність)» Глави 2 Розділу I в усіх оновлених процесуальних кодексах України, оскільки справи вирішуються виключно національними судами, визначеними Законом України «Про судоустрій і статус суддів», їх назви мають бути, відповідно, §2 «Інстанційна підсудність» та §3 «Територіальна підсудність».

Щодо статусу Верховного Суду, то в усіх змінених процесуальних кодексах України він проголошується судом касаційної інстанції, але його оновлена ускладнена структура та розподіл повноважень щодо правосуддя не відповідають так званій «триланковій» системі судоустрою України. ВС у різних видах судочинства може бути і судом першої інстанції (частина 4 статті 22 КАС України), і судом апеляційної інстанції (частина 2 статті 24 ЦПК України), і судом касаційної інстанції (стаття 24 КАС, стаття 25 ЦПК, стаття 26 ГПК України), але ще він може здійснювати перегляд за виключними обставинами, якщо міжнародна судова установа, юрисдикція якої визнана Україною (ЄСПЛ), встановить порушення нею міжнародних зобов'язань під час розгляду справи судом.

Судова практика в Україні 2018–2021 років вказує на позицію як нову тенденцію ВС щодо перегляду рішень

попередніх інстанцій: «...ВС покликаний забезпечувати сталість судової практики, а не можливість проведення «розгляду заради розгляду»». Це підтверджується практикою ЄСПЛ, зокрема у справі «Устименко проти України»: «право на справедливий судовий розгляд, гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції, повинно тлумачитися у світлі Преамбули Конвенції: <...> проголошує верховенство права <...> одним з основоположних аспектів якого є принцип правової визначеності; <...> передбачає дотримання принципу *res judicata* (остаточності рішення): <...> жодна зі сторін не має права домагатися перегляду остаточного і обов'язкового рішення лише з метою повторного слухання справи і постановлення нового рішення; відхід можливий лише коли він зумовлений особливими і непереборними обставинами...» [13].

Що це за обставини? Саме неурегульованість подальшого розгляду справи судом у разі позитивного рішення КСУ на конституційну скаргу зумовила потребу в науковому осмисленні цієї проблеми та виробленні відповідних засад для її практичного розв'язання з подальшим законодавчим закріпленням їх у процесуальних нормах. Варто звернути увагу на рішення КСУ від 28.04.2021 р. у справі за конституційною скаргою ПАТ АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК», в якому: «оцінюючи аргументи Товариства щодо юридичної невизначеності оспорюваних приписів ЦК України, КСУ бере до уваги принцип *«jura novit curia»* (суд знає приписи права), згідно з яким суд, розглядаючи справу, може незалежно від думок учасників спору самостійно витлумачити та застосувати приписи права; ... надмірний формалізм у вимогах щодо текстуального викладу окремих приписів Кодексу або іншого акта цивільного законодавства з метою, зокрема, звуження змісту та обсягу характерних для приватного права оцінних понять або зменшення ролі суду в оцінці фактів та тлумаченні й застосуванні приписів права перестас слугувати меті забезпечення юридичної визначеності та нівелює значення правосуддя в державі, керованій правом» [14].

При цьому необхідно звернути увагу на таку позитивну новелу 2017 року частини 2 статті 5 ЦПК, ГПК, КАС України: «у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону» [11].

Крім того, правова невизначеність положення частини 3 статті 89 Закону № 2136-VIII, а саме: «якщо Суд, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон України (його положення) таким, що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував Закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то Конституційний Суд вказує на це у резолютивній частині рішення» [5] – не допомагає особі в ефективному захисті її прав та свобод. Що це за спосіб тлумачення, який не відповідає Конституції України?

Тому Терміновим висновком Венеційської комісії щодо реформування Конституційного Суду України від 11.12.2020 р. передбачається, що корисним практичним заходом було б проходження новопризначеними суддями КСУ спеціальної, в тому числі міжнародної, підготовки з питань тлумачення Конституції (п. 47), оскільки конституційне тлумачення іноді відрізняється від методик тлумачення, що застосовуються судами до звичайних законів. Зважаючи на те, що практично все законодавство (податкове, з питань соціального забезпечення, виборів) може стосуватися суддів, у тому числі як індивідуумів, таких відводів із загальних причин не існує, оскільки вони завжди матимуть наслідком *non liquet* (пункт 51) – неможливість винести рішення, чого треба було уникнути (пункт 58); рекомендовано внести поправки до Закону

№ 2136-VIII, змінивши вимоги щодо кворуму, якщо його бракує через відвід суддів, тим самим уникаючи ризику *non liquet* (пункт 63) [15].

Здійснивши аналіз чинних законів України щодо реалізації конституційного права на конституційну скаргу, констатуємо: звернення до КСУ з конституційною скаргою як нововведення не є належно забезпеченим державою національним засобом захисту прав особи, оскільки позитивна та дієва реакція Суду на конституційну скаргу не виписана в жодному вітчизняному процесуальному кодексі як підстава для перегляду справи національними судами, що підтверджується статистичними даними. Згідно із щорічними інформаційними доповідями, у 2019 р. до КСУ надійшло 664 конституційні скарги; за результатами розгляду 19 конституційних скарг було ухвалено 9 рішень [16]. У 2020 р. до КСУ надійшли 563 конституційні скарги; 249 з них за формою відповідали вимогам Закону № 2136-VIII та були розподілені між суддями Суду; було постановлено 18 ухвал про відкриття конституційного провадження у справах за конституційними скаргами, за результатами розгляду яких ухвалено 3 рішення [17]. За період із 1 січня по 30 квітня 2021 р. до КСУ вже надійшло 167 конституційних скарг (157 – від фізичних осіб, 10 – від юридичних осіб) [18].

Хоча КСУ не здійснює правосуддя, але є вагомим органом судової влади зі спеціальним призначенням, особливо після запровадження в конституційному судочинстві нового додаткового способу захисту конституційних прав та свобод у вигляді конституційної скарги, процедура та проблемність подання якої через правову невизначеність в Законі України № 2136-19 вже досліджувалась співавтором [12, с. 58–78; 19]. Саме тому Конституційний Суд України має відігравати особливу надважливу роль у механізмі захисту прав особи після розгляду справи національними судами як органами правосуддя.

Проте в контексті досліджуваної проблематики сам КСУ у своїх рішеннях неодноразово наголошував: він як «орган конституційної юрисдикції», хоч і наділений виключними повноваженнями, але не здійснює правосуддя. Тому вживання словосполучення «конституційне правосуддя» щодо діяльності Суду є необґрунтованим. Відсутність у статті 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» принципового слова-навантаження «єдиний» щодо його правового статусу спричинило порушення балансу між гілками державної влади (при застосуванні санкцій Радою національної безпеки і оборони України) та можливість узурпації влади, яка конституційно заборонена (ч. 4 ст. 5 Конституції України).

Рішенням ЄСПЛ від 22.07.2021 р. у справі «Гуменюк та інші проти України» підтверджена справедлива сатисфакція на 40 000 євро: констатовано порушення §1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. в частині доступу до правосуддя, а також статті 8 у частині незаконного втручання у виконання суддями ВСУ своїх обов'язків. Україна має виплатити по 5000 євро компенсації моральної шкоди 8 суддям ВСУ, які подали скаргу [9]. Саме тому для подолання наслідків конституційної судової кризи вкрай необхідним напрямом нової Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр. проголошується «вирішення питання щодо Верховного Суду

України у зв'язку із припиненням ним процесуальної діяльності, у тому числі здійснення суддями Верховного Суду України правосуддя у Верховному Суді» [20].

До II читання підготовлений проєкт Закону України «Про процедуру розгляду справ і виконання рішень Конституційного Суду України» (реєстр. № 4533), про суттєві недоліки якого й «непослідовність та не прогнозований характер кроків законодавця щодо визначення випадків і меж інтерпретації юридичних позицій КСУ» свідчать обґрунтування необхідності його доопрацювання, викладені на 47 сторінках, у Зауваженні Головного юридичного управління Апарату ВРУ від 23.07.2021 р. [21].

Наскільки швидко будуть запроваджені норми Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», який набув чинності 05.08.2021 р., та чи сприятимуть вони пришвидшенню призначення нових суддів до некомплектованого суддівського корпусу й подоланню судової кризи?

Висновки та пропозиції. Отже, надзвичайно важливим та позитивним надбанням для забезпечення єдності правозастосовної техніки стала уніфікація законодавцем складної процесуальної термінології, зокрема щодо судової юрисдикції та підсудності через прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».

Але не поділяємо позицію законодавця щодо фундаментальних положень Глави 2 Розділу I в усіх оновлених процесуальних кодексах України:

по-перше, щодо назви цієї Глави 2, тому пропонуємо змінити відповідно на назви «Цивільна юрисдикція і підсудність справ загальним судам», «Господарська юрисдикція і підсудність справ господарським судам», «Адміністративна юрисдикція і підсудність адміністративних справ».

по-друге, щодо назв §2 «Інстанційна юрисдикція» та §3 «Територіальна юрисдикція (підсудність)», тому пропонуємо змінити їх назву, відповідно, на §2 «Інстанційна підсудність» та §3 «Територіальна підсудність».

Пропонуємо внести однакові зміни в статтю 320 ГПК України, статтю 423 ЦПК України, статтю 361 КАС України, статтю 459 КПК України, доповнивши перелік підстав перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами:

– «встановлена Конституційним Судом України невідповідність Конституції України (неконституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу»;

– «встановлене Конституційним Судом України витлумачення судом застосованого закону України (його положення) у спосіб, що не відповідає Конституції України, що застосовано в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу».

Відсутність у статті 1 Закону № 2136-VIII принципового слова-навантаження «єдиний» щодо правового статусу КСУ спричинило порушення балансу між гілками державної влади, тому пропонуємо статтю 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» доповнити словом «єдиний».

ЛІТЕРАТУРА

1. Joint opinion on the draft Law of Ukraine "On the judicial system and the status of judges" from 12-13 March 2010 № CDL-AD(2010)003. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)003-e) (дата звернення: 19.08.2021).
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 року № 276/2015 (втрапив чинність 15.06.2021 року). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 19.08.2021).
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення: 19.08.2021).
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 19.08.2021).

5. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 19.08.2021).
6. Рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 27.10.2020 р. у справі № 1-24/2020(393/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20> (дата звернення: 19.08.2021).
7. Рішення Конституційного Суду України № 4-р/2020 від 11.03.2020 р. у справі № 1-304/2019(7155/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20> (дата звернення: 19.08.2021).
8. Рішення Конституційного Суду України № 2-р/2020 від 18.02.2020 р. у справі № 1-15/2018(4086/16). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20> (дата звернення: 19.08.2021).
9. Case of Gumenyuk and others v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights of 22 July 2021 (Application no. 11423/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-211125%22%5D%7D> (дата звернення: 19.08.2021).
10. Керноз Н.Є. Проблемні питання узгодженості понять «юрисдикція», «підвідомчість», «компетенція» у контексті процесуального законодавства України. *Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці: щоквартальний науковий збірник*. 2009. № 1. С. 80–91.
11. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 19.08.2021).
12. Керноз Н.Є. Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповн., переробл. Чернігів : ЧНТУ, 2018. 134 с.
13. Справа «Устименко проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 29.10.2015 р. (заява № 32053/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27 (дата звернення: 19.08.2021).
14. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України № 2-р(II)/2021 від 28.04.2021 р. у справі № 3-95/2020(193/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#n2> (дата звернення: 19.08.2021).
15. Терміновий висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо реформування Конституційного Суду України від 11.12.2020 р. № CDL-AD(2020)039. URL: <https://rm.coe.int/urgent-opinion-of-the-vc-on-the-reform-of-constitutional-court-uk/1680a116c9> (дата звернення: 19.08.2021).
16. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України за 2019 рік, затверджена Постановою КСУ від 26.03.2020 р. № 19-п/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/dopovid_2019.pdf (дата звернення: 19.08.2021).
17. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України за 2020 рік, затверджена Постановою КСУ від 29.06.2021 р. № 4-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/dopovid_2020.pdf (дата звернення: 19.08.2021).
18. Конституційний Суду України у цифрах (01.01–30.04.2021 року). URL: <https://ccu.gov.ua/publikaciya/konstytuciynyy-sud-ukrayiny-u-cyfrah-za-period-z-01012021-ro-30042021> (дата звернення: 19.08.2021).
19. Керноз Н.Є., Чередниченко І.С. Проблемність реалізації права на конституційну скаргу в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2017. № 1 (3). С. 18–24.
20. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021> (дата звернення: 19.08.2021).
21. Зауваження Головного юридичного управління до проекту Закону України «Про процедуру розгляду справ і виконання рішень Конституційного Суду України» (реєстр. № 4533) від 23.07.2021 р. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=70729&pf35401=551761> (дата звернення: 19.08.2021).